

Rijp of groen?

„Wie de wereld wil verbeteren moet zijn als een slak; niet achter utopieën aanrennen, niet melancholiek bij de pakken neerzitten, maar langzaam maar zeker voortgaan ... en nooit aankomen” 1). Dit citaat geeft op beeldende wijze het dilemma aan waarvoor de groene, alternatieve beweging zich gesteld ziet. Moet er binnen de bestaande orde voorzichtig gestreefd worden naar kleine stapjes vooruit, of moet er om de alternatieve idealen te kunnen verwezenlijken resoluut worden gekozen voor een heel ander maatschappijmodel?

Aanhangers van de laatste richting hebben geen enkel vertrouwen meer in de politieke en maatschappelijke beheersing van de technologische en economische ontwikkelingen. De 'politiek van de smalle marges' van sociaal-democraten kwalificeren zij als oplapwerk en symptoombestrijding. Volgens Otto Ullrich, een spraakmakend vertegenwoordiger van radicale 'Grünen' in West-Duitsland, kan slechts een rigoureuze deïndustrialisatie, gepaard gaande met een 'ecologische ombouw' van de productie waarbij de landbouw weer de belangrijkste productiesector wordt, de aarde redden 2). Gematigder lieden bestempelen dergelijke denkbelden als heilloze kolder, die de 'groene zaak' meer kwaad dan goed doet. Zij kiezen voor een meer pragmatische benadering en wijzen daarbij op de reële successen die door de milieubeweging inmiddels zijn geboekt.

In schril contrast met deze richtingenstrijd staat de bijna onwankelbare eensgezindheid van de gevestigde economenwereld. De tijd dat het economendebat de gemoederen verhitte ligt in het grijze verleden; het 'dilemma van de gevangenen' en de 'geleide-loonpolitiek' hebben nu een oubollige klank. Van een discussie tussen 'stimuleerders' en 'bezuinigers' is nauwelijks meer sprake: iedereen schijnt doordrongen van de noodzaak van het verminderen van het financieringsstekort en een beheersbare collectieve sector. Met het verschijnen van het WRR-rapport *Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie* (1980) zijn de contouren van de gewenste economische structuur geschetst, met de daarbij passende beoogde (industriële) groei. De commissie-Wagner die op dit rapport voortborduurde, kon prat gaan op ongekende bijval. Het alternatieve CE-scenario, dat zowel voor het milieu als de werkgelegenheid gunstige uitkomsten opleverde, was in feite kansloos vanwege de vermeende economische risico's. Ideeën als investeringsloon, arbeidsplaatsenovereenkomsten of de 'economie van het genoeg' werken haast op de lachspieren, want vandaag de dag gaan discussies tussen economen over een procent meer of minder arbeidstijdverkortung, sociale zekerheid of financieringsstekort. Degene die de euvele moed heeft kanttekeningen te plaatsen bij het nieuwe industriële elan of twijfels te uiten over de zegeningen van de micro-elektronica, wordt meewarig bekeken en buiten de officiële discussie geplaatst. Zou, nu economen het in hoofdlijnen zo met elkaar eens zijn, de economische wetenschap dan eindelijk volwassen zijn?

Me dunkt dat deze conclusie toch enigszins voorbarig is. Groen of alternatief mag dan in economenland taboe zijn, de thema's die vanuit deze hoek op tafel zijn gelegd, hebben aan actualiteit niets ingeboet. Sterker nog, het betreft vraagstukken die dringend om een oplossing vragen. Het sleutelbegrip voor de alternatieve school is *kwaliteit*. Deze concentreert zich op drie, onderling samenhangende grootheden.

In de eerste plaats is dat de *kwaliteit van de productie*. De natuur wordt door de economische groei steeds verder aangetast. Flora en fauna verarmen in snel tem-

po. Gifbelten, mestoverschotten en zure regen berokkenen het milieu onherstelbare schade. Op mondiaal niveau is de situatie nog zorgwekkender. In de centraal geleide economieën lijkt men in het geheel geen scrupules op milieugebied te hebben, terwijl de derde-wereldlanden eveneens in de vaart der volkeren opgenomen willen worden; en welke westerling kan het hun kwalijk nemen dat daaraan tropische regenwouden worden opgeofferd. De term 'negatieve externe effecten' illustreert hoe moeilijk het economisch begrippenkader bij de problematiek aansluit.

Het paradoxale van de groei is dat een steeds groter deel van het nationale inkomen aan z.g. 'compensatieproductie' moet worden besteed. Dat zijn bij voorbeeld waterzuiveringsinstallaties of snuffelpalen, maar ook zwembaden (bij gebrek aan natuurlijk zwemwater) of zelfs een deel van het reisverkeer (b.v. om recreatieoordelen te bereiken) kunnen ertoe gerekend worden. De productieketen lijkt zo een vicieuze cirkel.

Het tweede thema is de *kwaliteit van de consumptie*. De kritiek richt zich op de moderne consumptie maatschappij waar alles in het teken staat van een zo hoog mogelijke materiële welvaart, waardoor verspilling van grond- en hulpstoffen plaatsvindt en het milieu zwaar belast wordt. Door reclame en marketing worden bij de bevolking steeds meer en nieuwe behoeften aangekweekt. De consument wordt hierdoor wel afhankelijker, maar uiteindelijk niet gelukkiger, want het individuele welbevinden hangt, zoals ook uit empirisch onderzoek blijkt, niet zozeer van de absolute als wel van de relatieve koopkracht af.

De grote belangstelling voor biologisch-dynamische en ecologische producten, het ontstaan van een alternatieve consumentenbond en de opkomst van de derde-wereldwinkels doet vermoeden dat er op dit front heel wat gaande is. Maar of de doorsnee consument voor 'mens- en milieuvriendelijke' consumptie gewonen kan worden is de vraag. Tegen zure regen zijn is één, voor een tweemaal zo dure auto een tweede.

De *kwaliteit van de arbeid* sluit de trits. In weerwil van het gangbare vooruitgangsgeloof kan er op diverse studies worden gewezen waaruit blijkt dat de arbeid onder invloed van de technische ontwikkelingen er niet leuker of interessanter op wordt. In veel sectoren is er sprake van een polarisatieproces, waardoor middenkaderbanen verdwijnen en functiedegradatie optreedt. Routinematige arbeid waarbij de werknemer zich weinig betrokken voelt, weerspiegelt zich vervolgens weer in een bepaald consumptiepatroon en een bepaalde vrijetijdsbesteding.

Zoals gezegd bestaat er binnen de milieubeweging een tweespalt waar het gaat om oplossingen voor de signaleerde problematiek te vinden. Economen hebben het er daartegenover maar moeilijk mee een begrip als *kwaliteit* überhaupt in hun theorie en analyse in te passen. De groene thema's laten ze doorgaans liever links liggen. Dat verklaart misschien de geconstateerde eensgezindheid, maar betekent nog niet dat de economische wetenschap volwassen is. Er is nog veel werk aan de winkel.

J.H. Hoogteijling

1) Günter Grass, geciteerd in: W.A.A.M. de Roos, *Bevrijdende economie*, Van Gorcum, Assen/Maastricht, 1985, blz. 184.

2) O. Ullrich, in: E. van den Abbeele (red.), *Ontmanteling van de groei*, Markant, Nijmegen, 1985, blz. 169 - 196.